

A FIZIKAI ÉS ÉRZELMI BÁNTALMAZÁS JELLEMZŐI – PSZICHOSZOMATIKUS HATÁSMECHANIZMUSA

Tömő Zsolt

Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar

Absztrakt

A review célja egy átfogóbb képet prezentálni a bántalmazások fogalmáról, egyes megnyilvánulási módokat, mint például fizikális és érzelmi erőszak perspektíváit figyelembe véve, fókuszba helyezve a pszichés hatásokat, a teljesség igénye nélkül. A bántalmazások elkövetői rendszerint maguk is átestek valamilyen típusú bántalmazáson vagy traumán. A fizikai bántalmazások pszichés vonzatain, jóval túlmutat az érzelmi erőszak okozta sérülés.

Elemzésre kerül milyen felnőttkori hatásmechanizmusa lehet a különböző agresszióknak, hogyan és mi vezethet a családon belüli és családon kívüli agresszív bántalmazó viselkedéshez. A gyermekkorban bántalmazáson átesettek, felnőttkorban hajlamosak lesznek a bántalmazásra? Milyen mértékű jelentősége van a fiatalok esetében a kortárs csoportoknak az agresszió megjelenésében?

A verbális agresszió mentális, pszichés terhe előbukkan korunk modern digitális világában a cyber térben is. Egy viszonylag fiatal de lelki szempontból destruktívan ható megjelenési formája a verbális agresszióknak a cyberbullying. A mai Y, de leginkább a Z generáció gyakorlatilag a virtuális térbe születik bele, ahol számtalan veszélynek, erőszaknak vannak kitéve. A fogalmak prezentálásán, egyes aspektusok kiemelésén túl, a tanulmány kitér az erőszak lehetséges pszichés illetve pszichoszomatikus manifesztációira is.

Kulcsszavak: erőszak, gyermek, szülő, bullying, psziché

CHARACTERISTICS OF PHYSICAL AND EMOTIONAL ABUSE - PSYCHOSOMATIC MECHANISM

Zsolt Tömő

Faculty of Health and Social Sciences, Gál Ferenc University

The aim of the review is to present a more comprehensive picture of the concept of abuse, taking into account the perspectives of some forms of manifestation, such as physical and emotional violence, focusing on the psychological effects, without claiming to be complete. Abusers usually experience some type of abuse or trauma themselves. The damage caused by emotional violence goes far beyond the psychological effects of physical abuse.

It will be analyzed what kind of adult action mechanism different aggressions can have, how and what can lead to aggressive abusive behavior within and outside the family. If you were abused as a child, will you be prone to abuse as an adult? To what extent do peer groups play a role in the emergence of aggression for young people?

The mental and psychological burden of verbal aggression emerges in the modern digital world of our time in cyber space as well. Cyberbullying is a relatively young but psychologically destructive manifestation of verbal aggression. Today's generation Y, but especially generation Z, is practically born into the virtual world, where they are exposed to countless dangers and violence. In addition to presenting the concepts and highlighting certain aspects, the study also covers possible psychological and psychosomatic manifestations of violence.

Keywords: violence, children, parent, bullying, psyche

A BÁNTALMAZÁSOK ELŐFORDULÁSA, JELLEMZŐI

A bántalmazás egy olyan komplex fogalomkör, mely talán az utóbbi évtizedekben került jobban a figyelem középpontjába, de összességében a mai napig tabunak számító téma. A bántalmazás, történhet akár gyermek, akár felnőttkorban maradandó nyomokat hagy az egyén életében. A fogalomnak, mint az erőszak megnyilvánulási formája, több típusa ismeretes. A fizikai erőszakon túlmenően, beszélhetünk még lelki és érzelmi, szexuális, gazdasági, anyagi erőszakra is (Vassné, 2023). A verbális erőszak az érzelmi bántalmazás tárgyköréhez sorolandó bántalmazási forma.

A KSH adatai szerint a 2009 és 2021 közötti időszakot véve alapul, a 14 év alatti sértettek aránya tekintetében elmondható, hogy míg 2009-ben 5056 regisztrált eset volt nyilván tartva, ez az érték 2021-re 2677 esetre redukálódott. Az adott évek periódusában, viszont akadnak kirívóbb statisztikai adatok is, például 2013-ban 10.493 volt a regisztrált sértettek, sértetté válások esetszáma (Forrás: KSH). 2013-as KSH adatok alapján Békés megyében 147 esetet regisztráltak a gyermekjóléti szolgálatok a

családon belüli (fizikai, lelki, szexuális) bántalmazással érintett gyermekek vonatkozásában (Papházi, 2016).

Hazánkban 2009-ben végzett kutatás alapján, bántalmazás áldozata volt az alapelátásban gondozott gyermekek 11%-a, valamint a védelembe vettek 91%-a. Az emocionális bántalmazás, illetve az elhanyagolás 48%-uk esetében volt detektálható. A gyermekekkel szemben elkövetett regisztrált bűncselekmények száma 2020-ban jelentős mértékben nőtt (közel 500 esetben volt eljárás) 2019-es évhez képest. A progresszióhoz valószínűsíthetően hozzájárulhatott a pandémia miatti összezártság, a diszkrecionális jövedelmi viszonyok bizonytalansága (Tománé et al, 2022).

A bántalmazások előfordulhatnak családon belül (szülő-gyermek, gyermek-szülő), párkapcsolaton belül vagy mindezekről függetlenül is. Amennyiben a bántalmazás pszichológiáját szeretnénk megérteni, mélyebbre kell ásunk a pszichológia, a szociológia és az egészségtudományok berkeiben. A fizikális bántalmazás előfordulhat bármely családban, iskolázottság, szociokulturális, társadalmi és gazdasági szituációtól independensen (Visontai-Szabó, 2014, idézi: Vassné, 2023). A család berkein belül előforduló agresszív megnyilvánulások (agresszor) inkább az apa/férj -re jellemzőek, de előfordulhatnak anya/feleség részéről is, az áldozatokat tekintve a gyerekek, idősek, nők, jellemzően a gyengébbek kerülnek ki (Ranschburg, 2006, idézi: Vassné, 2023).

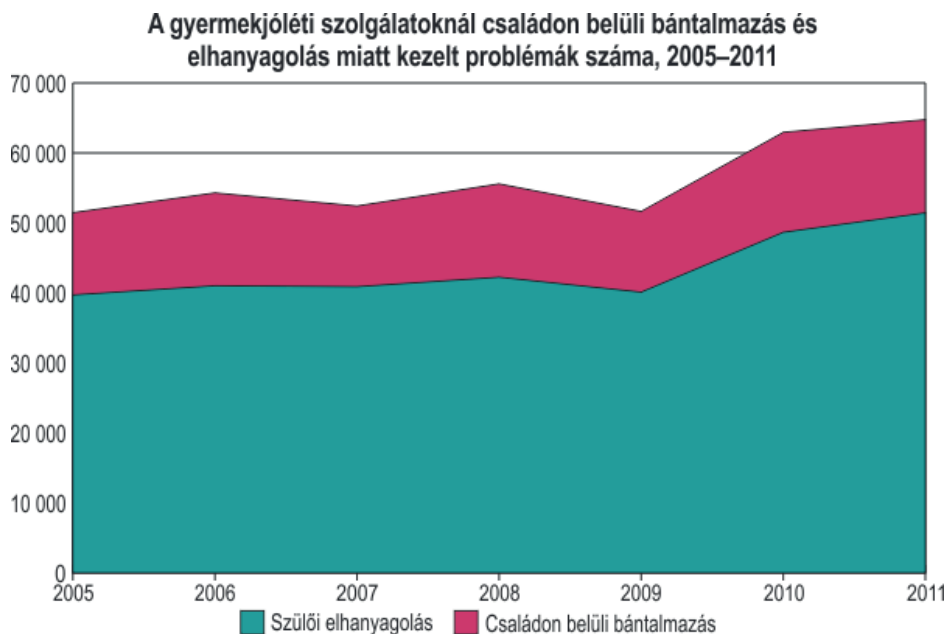
Lloyd deMause (1998) elemző munkája rávilágít arra, hogy azokból a gyermekekből, akik szeretet hiányában, boldogtalanságban nőttek fel, úgy, hogy elhanyagolást, bántalmazást éltek át, olyan felnőtt egyének válhatnak, akiknek ugyanúgy szükségük lesz életük során az erőszakosságra, a megélt negatív élményeik továbbítására. Hasonló megközelítésben látja Selma Freibert (idézi: Herczog, 2007) is az előbb vázolt nézeteket, ugyanis szerinte a trauma egyfajta ismétlést kíván a társadalmi viselkedés területén. Érdekes tényeket állapított meg Alice Miller (2002) (idézi: Herczog, 2007), aki olyan konklúzióra jutott, hogy a Hitler által véghezvitetett borzalmak kiszolgálói körébe olyan személyek kerültek be „akiknek gyermekkorra erre predesztinálta”. (Herczog, 2007: 32). Sokféle pszichológiai megközelítés szerint tudjuk a gyermekkori bántalmazásokat definiálni. Pszichoanalitikus megközelítésben a bántalmazások háttere kötődési zavarokra vezethető vissza (korai-anya gyermek kapcsolat) (Reay & Browne, 2001, idézi: Herczog, 2007).

Erik H. Erikson pszichoszociális fejlődésmélete szerint születéstől halálig tartó fejlődési folyamaton megy keresztül az egyén, ezt nyolc életszakaszra osztotta, mely az anya-gyermek kapcsolaton alapszik (bizalom/bizalmatlanság, autonómia/kétség, kezdeményezés/bűntudat, iparkodás/kisebrendűség, identitás/identitászavar, bensőség/izoláció, generativitás/megrekedés, énteljesség/kétségbeesés) (Erikson, 2002).

Behaviorista modell szerint mindazon gyermekek, akiket elhanyagoltak, bántalmaztak ugyanazt a viselkedési metódust interiorizálják melyet ők példaként láttak. Mindezen megközelítés alapján a bántalmazás így válhat transzgenerációs életvitellé, magatartássá (McCauley, 1997, idézi: Herczog, 2007). Az emocionális alapú bántalmazás leginkább verbális és/vagy non-verbális üzenetként a szülő, vagy küldő

feedback-je önmagáról. Amennyiben gyermekként úgy nő fel az illető, hogy azon üzenetet közvetítik felé, hogy nem elég jó, nem szerethető, szükségtelen, mindez talán mindennél nagyobb destruktív effektet tud okozni. A gyermekkori emocionális elhanyagolás és a serdülő vagy felnőttkori függőség, magatartási problémák, kriminalitás és egyéb diszfunkciók között összefüggés mutatható ki (Herczog, 2007).

A bántalmazás problematikájának tanulmányozásában, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az elhanyagolás fogalmát, mely lehet érzelmi és értelmi alapú. Emocionális jellegű az az erőszak mely során, a gyermekre a szülő nem figyel, elutasítja, míg az értelmi hanyagoltság a tanulás, előmenetel biztosításának a hiányában, a gondoskodás megvonásában jelenik meg. A bántalmazás egyik, leggyakrabban előforduló formája az elhanyagolás (48%), míg a fizikai és emocionális bántalmazás 20% körül manifesztálódik. (Farkas, 2006). A szülői elhanyagolás mértéke nagyságrendekkel felülmúlja a családon belüli erőszak mértékét (1. ábra).

1. ábra

Forrás: KSH, in „Életünk és körülményei”, Német, E., 2012,
<https://www.ksh.hu/szamlap/életunk.html>

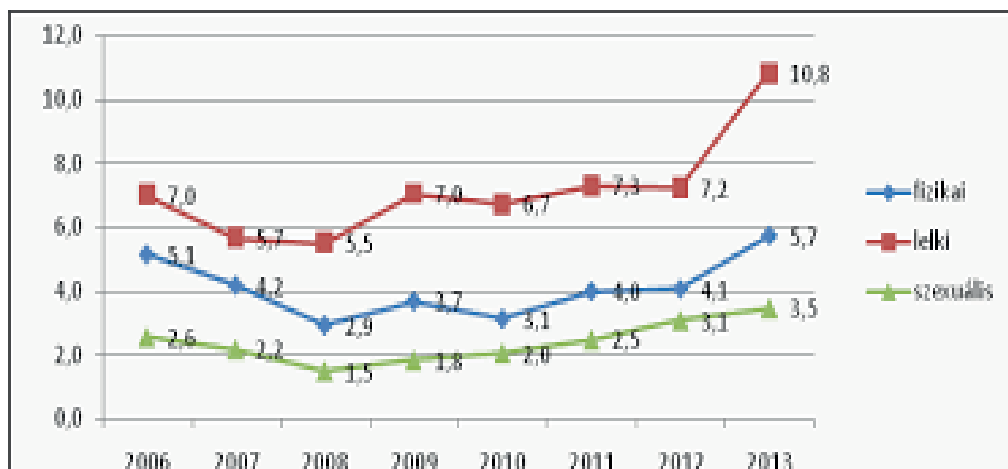
A BÁNTALMAZÁSOK KÖVETKEZMÉNYEI

A bántalmazás következménye lehet a „három f”: fájdalom, félelem, illetve a fenyegetettségérzés. A pszichikai fájdalom, pszichológiai aspektusból nézve a neurotikus tünetektől a depresszióig széles spektrumban meghatározható. A családon

belüli erőszak és a pszichikai eredetű betegségek közötti összefüggések feltérképezése, elemzése radikális változást indukálna a pszichoterápiában. Számos esetben az orvosokhoz forduló bántalmazáson átesett nők pszichoszomatikus szimptomái háttérben megjelennek a reménytelenség, a félelem és a rettegés emóciói (Morvai, 1998, 2003). Pohárnok & Lénárd (2015) tanulmányában a következőképp határozza meg a trauma fogalmát Mitchell (1999) szerint: „A trauma – legyen fizikai vagy pszichikai természetű – valamely védőréteg olyan mérvű sérülése, hogy az már nem kezelhető azokkal a mechanizmusokkal, amelyekkel a fájdalmat és a veszteséget általában kezelni szoktuk. A sérülés annyira súlyos, hogy még ha számítunk is az esemény bekövetkezésére, a hatást akkor sem lehet megjósolni” (Kiss & Sz. Makó, 2015: 221). A traumás hatások általában akkor jönnek létre, ha az egyén elhárító mechanizmusai nem működnek, a szervezet önvédelmi funkciója kimerül és a funkcionalitásban felborul az egyensúly (Kiss & Sz. Makó, 2015).

Borbás (2020) összesen 47 verbális agresszió kategóriát állapított meg, melyekben részletesen leírja, hogy hányféle módon lehet uralkodni egy személyen és lenézően kezelni a szavak erejével. A 47 megállapított kategóriát 7 főkategóriába sorolta a bántalmazás fő céljára alapozva. A 7 főkategóriába, mely agresszióstratégiákat tartalmaz, sorolja: a valóság ferdítését, homlokzatrombolást, félelemkeltést, a lelkiertő amortizálását, a cselekvés hiányát, az érdemi kommunikáció hiányát, illetve az álcázott agressziókat (Borbás, 2020).

A fizikai és a pszichológiai erőszak legtöbb esetben együttesen jelenik meg családon belüli kapcsolatokban éppoly gyakori mértékben a házastársak, illetve a szülő-gyerek relációja mentén. Családon belül az erőszak létrejöhet hatalmi viszony perspektívájából, patriarchális és matriarchális család képében és legjellemzőbben a büntetés és lázadás a leginkább előforduló erőszakforma. Kutatások bizonyítják, hogy azon férfiak és nők akik olyan familiában nőttek fel, ahol erőszakot követtek el, sokkalta hajlamosabbak családon belül hasonló magatartást propagálni. A pszichológiai erőszak rendszerint a férfi nem tekintetében dominánsabb, de ugyanakkor előfordulhat az anya-gyermek reláció kontextusában is. Pszichológiai erőszak megnyilvánulási formáihoz sorolható a sértegetés és elutasítás, fenyegetés és vádaskodás, lekezelés és mellőzés illetve a birtokló és büntető viselkedés. Mindezen formák közös jellemzője, hogy az erőszakot alkalmazó az áldozatának az önértékelést rombolja le. A pszichológiai erőszakon belül az érzelmi zsarolás fogalomköre az áldozat félelmeire, bizonytalanságára, büntudatára fekteti a hangsúlyt és használja ki, oly módon hogy uralkodhasson felette, dominanciáját érvényesítse. A közvetett erőszak a szociális befolyásolás egyik formája, azaz az áldozat kibeszélése, megbélyegzése, összeugrasztása, méghozzá oly módon, hogy az elkövető mások által igyekszik az egyén önérzetét, presztízsét romokba tiporni (Ranschburg, 2006). A családon belül jelentkező erőszak esetében jellemzően a lelki bántalmazás domináns, a gyermekjóléti szolgálatok klienskörében nagyobb megjelenést mutat a családon belüli, mint a családon kívül elkövetett erőszak minden típusa (Papházi, 2016) (2. ábra).

2. ábra

A családon belüli bántalmazás nagyságrendje a családon kívülihez képest, bántalmazástípusok szerint (%)

Forrás: KSH OSAP 1775-ös adatgyűjtés in „A gyermekbántalmazás statisztikája”, Papházi, T., 2016:127¹

A verbális agresszió megnyilvánulási formái közül a gúnyos, bíráló megjegyzéseken át a fenyegetődzéstől a megalázásig többféleképpen értelmezhető egy verbálisan agresszív kommunikáció. A szóbeli bántalmazások egyik legdrasztikusabb megnyilvánulási módozata a verbális terror, amikor az agresszív fél gúnyneveket alkalmaz, az áldozat személyét teljes mértékben leértékeli, kritizálja. A fenyegetés, valamint a büntetés kilátásba való helyezése, mint a szóbeli erőszak legszélsőségesebb manifesztációi, szinte hasonló negatív következményeket idéz elő, akár csak a fizikális erőszak. A verbális agresszivitás jellemzően a bántalmazott fél identitása, énképe ellen irányuló magatartási forma. Maga a bántalmazás effektusa függ a bántalmazott személy érzékenységi fokától, a már meglévő énképétől, identitásától, illetve lelki tulajdonságaitól (Kegyesné, 2008). „A másik ember lelki terrorizálása, önmagáról alkotott képének verbális megsemmisítése, önértékelése alapjául szolgáló vonatkozásainak és attribútumainak (pl. szerelmi és családi kapcsolatok, vallás, etnikai eredet) szisztematikus negatív verbalizálása pszichikai bántalmazásnak minősül” (Kegyesné, 2008: 64).

Egy 2015-ben végzett átfogó hazai kutatásban, ahol az óvodai bullying-ot vizsgálták, melybe szülők, óvodapedagógusok, óvodavezetők kerültek bevonásra, megállapítást nyert, hogy a válaszadók több mint fele észlelt enyhe testi erőszakot, míg 22%-uk durvább testi agresszió előfordulásáról számolt be heti szinten a gyermekek körében. A verbális agresszivitás jelenléte szinte napi rendszerességgel előforduló problematika

¹ https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek%202016_4_08_paphazi.pdf

az óvodákon belül. A vizsgálat felderítette, hogy már 3-7 éves gyermekek esetében előforduló jelenség a bullying, melyet az agresszió egyéb megnyilvánuló formáitól jól el lehet különíteni (M. Ribiczey et al., 2018). A fizikai és érzelmi bántalmazás egyik súlyos formája a kivetített Münchhausen szindróma, melyben annak érdekében, hogy a szülő figyelmet kapjon (fókuszpontba kerüljön), a szeretetet megjátssza, gyermekét különböző legjellemzőbben indokolatlan egészségügyi vizsgálatoknak teszi ki, úgy-mond eszközként használja fel (Antal, 2003). A pszichoszomatika elválaszthatatlan egységnek tartja a fizikai testet a pszichétől, alapvetően centrális aspektusát nézve multidiszciplináris, amennyiben a bio-pszicho-szociális modell alapján szemlél (Fodor, 2014). Pszichikai egyensúlyunkra a legnagyobb hatást saját magunk és mások várható viselkedése fejt ki (Lajkó, 2005). A gyermekkorban elszenvedett ártalmas élmények, amennyiben hosszasan fennállnak, valamint halmozódnak, felnőttkorban megjelenő mentális, szomatikus egészségkárosodást okoznak. A korai életszakaszban átélt pszichoszociális ártalmak, nem csak a pszichére hanem a fizikai testre is „leképződnek”, mindazonáltal súlyos mértékben romlik az életminőség, és az egyének nem lesznek képesek teljes életet élni. Azon gyermekek akik komplex ártalmakon mentek keresztül, felnőtt korukban érzelemszabályozási deficit, kognitív nehézségek (figyelem, koncentráció), valamint torz önkép, inadekvát impulzuskontroll és pszichoszomatikus szimptomák jelenléte miatt szenvednek (Újhelyiné & Kuritárné, 2020).

Bántalmazó családokon belül igen gyakran előforduló jelenség, hogy valamely családtag szenvedélybetegséggel, valamilyen függőséggel küzd. „A gyermekkorai ártalmak növelik a dohányzás korai kezdetének és hosszú távú fennmaradásának a kockázatát” (Anda és mtsai, 1999, 2006, idézi: Újhelyiné & Kuritárné, 2020:10). Egy Jakubowski, Cundiff és Matthews (2018), idézi: Újhelyiné & Kuritárné (2020), által végzett metaanalízis rámutatott, hogy a gyermekkorban elszenvedett halmozódó jellegű ártalmak és a cardiovascularis megbetegedések között erős szignifikanciát mutattak ki. A centrális típusú elhízás szintén a korán elszenvedett ártalmak egyik következménye, ugyanakkor a gyermekkorai ártalmak és bizonyos felnőttkori daganatos betegségek szintén összefüggésbe hozhatóak. A bántalmazásokból eredő traumás jellegű stresszválasz gyulladási folyamatokat indukálhat, egyéb predisponáló (alacsonyabb szocioökonómiai státusz) és mediátor (dohányzás, alkohol) faktorok megléte pedig közvetítő jelentőséggel bír (Újhelyiné & Kuritárné, 2020). Bizonyos táplálkozási zavarokkal összefüggésbe hozható pszichoszomatikus megbetegedések, mint a bulimia az anya-gyermek kapcsolat korai szakaszából, míg az anorexia nervosa gyakran az anya elutasításának képéből eredeztethető. A hipertónia összefüggésbe hozható a napi szinten megélt agresszióval, a jelentősebb fizikális illetve lelki terhelésekkel (Jacques, 1996). Gyórfy és munkatársai (2010) keresztmetszeti elemző munkájukban rávilágítanak arra, hogy a reprodukciós zavarok pathológiájában a szülők/rokonok révén elszenvedett fizikális bántalmazások jelentős szerepet kapnak (Gyórfy et al., 2010).

A VIRTUÁLIS TÉR, MINT ESZKÖZ AZ AGRESSZÍV MAGATARTÁS TERJESZTÉSÉBEN

A különböző kapcsolati hálók rossz célok elérésére is használhatóak, az erőszak terjesztése is lehetséges ezeken keresztül. Az erőszak közösségi természetét hűen tükrözi, hogy nyilvánosan és nem privát szinten megy végbe. Az Amerikai Egyesült Államokban az agresszív viselkedések nagy része harmadik fél jelenlétében történik (A. Christakis & H. Fowler, 2010). A virtuális környezet szintén melegágya lehet a bántalmazás kibontakoztatásának. A cyberbullying tapasztalatokat és a közösségi média használat relációját vizsgálta Zsila és Demetrovics (2018) a magyar serdülők és felnőttek körében. A cyberbullying-ot elkövető személyek legjellemzőbben a kiközösítést és a lángháborút alkalmazzák, mint a leginkább preferált nyilvános bántalmazási módozatot, bár az áldozatok többségét privát úton is eléri sértő üzenetekkel, fenyegetésekkel. Az elkövetők arányait véve figyelembe nagyobb számban a fiatalabb férfiak, az áldozatok tekintetében az idősebb nők nagyobb aránya volt a jellemzőbb. Az áldozattá válást az erőszakot elkövetőként megszerzett tapasztalat, ugyanakkor az elkövetővé válást az áldozatként átélt élmények predisponálták (Zsila & Demetrovics, 2018).

Smith és munkatársai (2008) (idézi: Zsila, Ujhelyi, Demetrovics, 2015) szerint az online elkövetett agresszió jellemzően provokáló, illetve kritizáló jellegű képek, valamint szöveges üzenetek küldését foglalja magába, ezáltal a bántalmazó erejének fölényét maga az anonimitás garantálja. Maga az online tér egyfajta névtelenséget biztosít az elkövetőnek, jellemzően ismerik az áldozataikat, viszont a névtelenség vagy álnév miatt az áldozatok kevésbé tudják azonosítani az elkövetőt. Általánosságba véve a fiúk válnak elkövetőkké, míg a lányok áldozatokká, úgy hogy a bántalmazásra sok esetben nem derül fény. (Zsila, Ujhelyi, Demetrovics, 2015). „Az áldozatok fele nem árulja el, hogy online zaklatásban vált érintetté” (Zsila, Ujhelyi, Demetrovics, 2015:53).

Hinduja és Patchin (2010) (idézi: Moore et al, 2012), szerint az online zaklatás szignifikáns pszichológiai és társadalmi hatást gyakorol mind az áldozatok, mind a zaklatók esetében. Számos öngyilkosság került napvilágra, melynek hátterében cyberbullying állt. Ybarra és Mitchell (2004) megállapította, hogy az internetes zaklatások számos pszichoszociális problémák előfordulásának rizikóját hordozzák magukban, mint a szülő-gyermek kapcsolat gyengülése, szerhasználat, bűnözés, illetve a depresszió (Moore et al., 2012).

ÖSSZEFOGLALÁS

A review a teljesség igénye nélkül, egy tudományos alapokon nyugvó betekintést hivatott nyújtani a bántalmazások jellemzőiről, pszichológiai, pszichoszociális hátteréről. A bántalmazó és a bántalmazott pszichikai defektusa közreható tényezőként jelenik meg az erőszak képének manifesztációja során. A bántalmazások közül mindegyik típus, de leginkább az érzelmi erőszak hagy mély nyomot az individuumban. Amint a bántalmazások hátterét megértjük, arra is magyarázatot kapunk, milyen

ok-okozati összefüggések vezetnek egy-egy ártó cselekmény létrejöttéhez. Az ártalmak leképződnek a fizikai testben, szomatikus megbetegedéseket, addikciót, suicid magatartást eredményezhetnek. Mindezt lényeges a bántalmazott közegekből való kiemelés, a pszichológiai intervenció de legfőképp célravezető az lenne, ha időben detektálni lehetne a bántalmazást elszenvedőket. A családon belüli érzelmi támogatás biztosítása, a megfelelő önértékelés kialakítása, a copingok ismerete és alkalmazása, a szociális kapcsolati háló, mind egyfajta preventív faktorként azonosíthatók a bántalmazások következményeinek csökkentésében. Legtöbbször családon belül, a négy fal között mennek végbe ezen ártó cselekedetek, de ugyancsak előfordul az élet különböző színterein is (óvoda, iskola, munkahely) melyek detektálása, megoldása igen nagy kihívást jelent a gyermekvédelem, a szociális szféra, az állami szervek számára, ugyanis a bántalmazások nagyobb része sajnos felderítetlen marad.

Kapcsolattartó szerző:

Tömő Zsolt

Gál Ferenc Egyetem

Egészség- és Szociális Tudományi Kar

5700 Gyula

Szent István u. 17-19.

zsolt8108@vipmail.hu

Corresponding author:

Zsolt Tömő

Faculty of Health and Social Sciences

Gál Ferenc University

Szent István str. 17-19.

5700 Gyula, Hungary

zsolt8108@vipmail.hu

Hivatkozás: Tömő, Zs. (2023). A fizikai és érzelmi bántalmazás jellemzői - pszichoszomatikus hatásmechanizmusa, *Deliberationes*, 16(1), 87–97.

IRODALOMJEGYZÉK

- Antal, K. (2003). Problémák és megoldási lehetőségeik a Münchhausen szindróma ápolásmenedzselése során. *IME*, 2(9), 33-36. <https://www.imeonline.hu/tmp/8842778d12634ed9c7191bb233c80c19.pdf>. (Letöltés: 2023.03.30.)
- Borbás, G., D. (2020). A verbális agresszió kevésbé nyilvánvaló esetei és leleplezésük. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*. 10(2), 25-98. http://acta.bibl.u-szeged.hu/71826/1/tntef_010_002_025-098.pdf. (Letöltés: 2023.04.04.)
- Christakis, A.N., & Fowler, H.J. (2009). *Kapcsolatok hálójában*. Typotex Kiadó.
- Erikson, H., E. (2002). *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó.
- Farkas, P. (2006). *A szeretet közössége*. L'Harmattan Kiadó.
- Fodor, L. (2014). A testi és a lelki egészség egysége. *Magiszter*. 12(3). 16-25. http://epa.niif.hu/03900/03976/00019/pdf/EPA03976_magiszter_2014_03_016-025.pdf (Letöltés: 2023.03.30.)

- Gyórfy, Zs., Sándor, I., Csoboth, Cs., & Kopp, M. (2010). A fizikailag bántalmazott nők reprodukciós zavarai. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 11(4), 297-312. doi:10.1556/Mental.11.2010.4.4
- Herczog, M. (2007). *Gyermekbántalmazás*. Complex Kiadó.
- Jacques, T. (1996). *Lelki jajok – testi bajok, A pszichoszomatikus betegségekről 2*. Park Kiadó.
- Kegyesné, Sz.E. (2008). Verbális agresszió és nemi sztereotípiák. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica*. 35. 61-89. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/2545/1/61-89_Kegyesne_Szekeres.pdf. (Letöltés: 2023.03.27.)
- Kiss E. Cs., & Makó, Sz.H. (2015). *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pannónia Könyvek. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH). Regisztrált sértettek, sértetté válások. https://www.ksh.hu/stadat_files/iga/hu/iga0005.html (Letöltés: 2023.03.29.)
- Lajkó, K. (2005). *Viselkedésünk és lelki egyensúlyunk*. Medicina Kiadó.
- Moore, J., M., Nakano, T., Enomoto, A., & Suda, T. (2012). Anonymity and roles associated with aggressive posts in an online forum. *Computers in Human Behavior*, 28(3), 861-867. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.12.005>
- Morvai, K. (1998, 2003). *Terror a családban. A feleségbántalmazás és a jog*. Kossuth Kiadó.
- Németh, E. (2012). Hozzá tartozók sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények. A Központi Statisztikai Hivatal színes on-line magazinja. <https://www.ksh.hu/szamlap/életunk.html> (Letöltés: 2023.03.09.)
- Papházi, T. (2016). A gyermekbántalmazás statisztikája. *Metszetek*, 5(4), 123-137. doi: 10.18392/METSZ/2016/4/8.
- Ranschburg, J. (2006). *A meghitt erőszak*. Saxum Kiadó.
- Ribiczey, M.N., Szabó, B., & Jármí, É. (2018). Bullying az óvodában – az óvodai bántalmazás sajátosságai. *Alkalmazott Pszichológia*, 18(1), 91-112. doi: 10.17627/ALKPSZICH.2018.1.91.
- Tománé, M. A., Egeresi, F., & Vingender, I. (2022). A gyermekbántalmazás transzgenerációs hatásai. Az egészségügyi szakdolgozók társadalmi felfogása és értékítélete. *Orvosi Hetilap*, 163(39). 1544-1552. doi: 10.1556/650.2022.32586.
- Újhelyiné, N.A., & Kuritárné, Sz.I. (2020). Az ártalmas gyermekkori élmények hatása a felnőttkori egészségi állapotra – szakirodalmi összefoglaló. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 21(1), 1-36. doi: 10.1556/0406.21.2020.008.
- Vassné, F. E. (2023). Erőszak a családban. In F. Margitics (Ed.), *Család-pszichológia*, pp. 80-110. Kery Publishing.
- Visontai-Szabó, K. (2014). A családon belüli erőszak pszichológiai és jogi kérdései. *Acta Universitatis Szegediensis : forvm : acta juridica et politica*, 4(1), 237-273. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/37972/>

- Zsila, Á., & Demetrovics, Z. (2018). Cyber-viktimizáció és cyber-agresszió: a közösségioldal-használat összefüggései az online bántalmazással. *Médiakutató*, 19(1), 21-33. https://epa.oszk.hu/03000/03056/00068/pdf/EPA03056_mediakutato_2018_tavas_021-033.pdf
- Zsila, Á., Ujhelyi, A., & Demetrovics, Z. (2015). Online zaklatás a legújabb kutatások tükrében. *Imágó Budapest*, 4(4), 50-64.